

POSTMODEREN ROMANDA İNSANIN KONUMU*

Fethi DEMİR**

ÖZET

Yalnız edebiyat türleri arasında değil; belki de tüm sanat dalları içerisinde insanla en çok ilgilenen, onu tüm yönleriyle kavramaya ve estetik bir biçimde yansıtmaya çalışan sanatların başında roman gelir. Nitekim insanın bir birey olarak belirdiği burjuva döneminin anlatısı olarak tarih sahnesine çıkan roman; bireyin arzularını, hedeflerini, çelişkilerini, çatışmalarını, duygularını anlattığı gibi odağına aldığı insan tipi üzerinden insanlık durumlarını, toplumsal ilişkileri, siyasi, sosyal, kültürel dönüşümleri sanatsal bir üslupla yansıtmaya çalışır. Bu yansıtma edimi ise sürekli farklılaşır. Zira toplumun, kültürün, teknolojinin, bilimin değişimine paralel olarak hem roman hem de insan değişir. Bu anlamda klasik romanın sosyoloji odaklı güçlü bireyi, belirli fikirleri, duyguları ve aidiyetleri temsil kabiliyeti yüksek; kimi zaman karşı çıkarsa da bilimin ve aklın egemenliğine dayanan bir atmosferin ürünüdür. Modern romandaki psikoloji odaklı güçsüz birey, aynı zamanda toplumsal bağları çözülmüş, edilgen, akla ve bilime olan inancı sarsılmış, varoluşsal problemler yaşayan sıradan bir antikahramandır. Postmodern roman ise küreselleşmenin yarattığı çokkültürlü ortamda doğar. İdeolojilere sarsılan inancın, sosyal ve siyasi yaşamda öne çıkan etnik, mezhepsel ve bölgesel kimliklerin, tüketimi özendirilen reklam ve medya dünyasının, her türlü bilgiyi, duyguyu ve düşünceyi anında dolaşıma sokabilen bilişim ve iletişim teknolojisinin şekillendirdiği bireyin yaşamına projektör tutar. Bu bağlamda postmodern anlatı tekniklerini kullanan yazar, çokkatmanlı, çokkültürlü, metinlerarası ilişkilere yaslanan, üstkurmaca bir düzlemde hayat bulduğu için oyunsuluk eğilimi taşıyan bireyi anlatır. Her türlü sosyolojik, psikolojik ve kültürel kodla bağı çözülmüş, farklı yüzyıllardan, kültürlerden ve eğilimlerden beslenen postmodern roman kişisi, tüm roman unsurlarını bir malzeme olarak algılayan yazarın kendi hayal dünyasında özgürce kurduğu oyunsu kombinasyonlarından sadece birisi olmakla birlikte; içinde yaşadığı çağa, kültüre, sosyal yaşama dair ipuçları içerir.

Anahtar Kelimeler: Postmodern Roman, İnsan, Çokkatmanlılık, Çokkültürlülük, Oyunsuluk.

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi- Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği, El-mek: mfethi_demir@yahoo.com

STATUS OF HUMAN IN POSTMODERN NOVEL

ABSTRACT

Novel is the leading art branch which pays most attention to human and tries to comprehend him with all his parts and reflect him esthetically not only in literary genres but also probably in all art branches. Coming of stage in history as a narrative of bourgeois period in which human appeared as an individual, the novel; with an artistic style tries to reflect the states of humankind, social relationships, political, social and cultural changes over a type of human and also narrates desires, goals, contradictions, conflicts, emotions of an individual. This reflection act constantly changes. Likewise, both the novel and human change in parallel with changes of society, culture, technology and science. In this sense, focusing on sociology classic novel's strong character, having a great ability to represent certain thoughts, emotions and belongings, is a representation of the atmosphere based on science and logic however sometimes opposes to them. In modern novel psychology-oriented weak character turns into an ordinary passive anti-protogonist whom has lost social relations, decayed beliefs about science and logic, had existential problems. And postmodern novel rises in a multicultural ambiance created by globalization. Postmodern novel projects individual's life shaped with convulsed belief in ideologies, ethnic, denominational and regional identities featured in social and politic life, encourager world of advert and media, informatics and communication technology recycling instantly all kinds of knowledge, emotion and thought. In this regard, using postmodern narrative techniques the author tells the individual who has tendency to playishness, as the author invigorates in a metafiction platform leaning multilayer, multicultural and intertextual relations. Unlinked all kinds of sociologic, psychological and cultural code postmodern novel character feeding with different centuries, cultures and tendencies is only one of the playish combinations of which author freely imagined in his own dream world and perceives all novel features as a material, as well as this character shows cues about the period, culture and social life in which he lives.

Key Words: Postmodern Novel, Human, Multilayer, Multicultural, Playisness.

Giriş

Roman, yalnız edebiyat türleri arasında değil; tüm sanat dalları içerisinde insanla en çok ilgilenen, onu tüm yönleriyle kavramaya ve estetik bir biçimde yansıtmaya çalışan sanatların başında gelir. Burjuva sınıfının doğuşuyla gelişen roman (Meriç 1998, 129), tarih sahnesine çıktığı andan itibaren insanlık durumlarını, toplumsal ilişkileri, modern insanının kentleşme sürecini, siyasi, sosyal, kültürel dönüşümlerini sanatsal bir atmosfer içerisinde anlatmaya girişir. Nitekim “karakterlerin gelişim ve biçimleşme tarihine” (Pospelov 1995, 236) karşılık gelen roman sanatı, ya yazarın idealindeki insan tipini içerir ya yazıldığı dönemin insan tipolojisini yansıtır ya da insanlık tarihinin birikimini belirli karakterler veya tipler bağlamında somutlar. Bu sebeple toplumun tüm kesimlerinden insan, bir biçimiyle romanda kendine yer bulur. Düşüncesiyle, duygusuyla, yaşama

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

bakış açısıyla, sınıfsal konumuyla, özlemleriyle, çelişkileriyle, bunalımlarıyla, kaçışlarıyla, hayal kırıklıklarıyla bir dizi özelliği ve farklılığı barındıran insan, yazarların tercihlerine göre roman sahnesinde boy gösterir. Romanın insanla sıkı bir ilişkisi olmasına, romanda insan üzerinde sosyal, kültürel, siyasi, sanatsal, tarihi ve güncel izleklerin dile getirilmesine rağmen romancılar/yazarlar, anlatılarının odağına yerleştirecekleri insanı seçme konusunda özgürdür. Bu bağlamda sanatsal bir figüre dönüşen insan, yazarın hayata bakışına, dünya görüşüne, duygularına, gözlemlerine, eseri yazma amacına, altını çizmek istediği insanlık durumlarına göre konumlandırılır.

Romandaki insan figürünün en önemli işlevi, kuşkusuz anlatının odağında yer alan çatışma ögesini yüklenmesi; edimi, duruşu, psikolojisi ve yönelimi ile bu çatışmanın ilerlemesine katkı sunmasıdır. Romanın ana eksenini oluşturan bu çatışma, insanın bireysel dönüşüm sürecine tekabül ettiği gibi çoğu zaman dönemin güncel, siyasi, sosyal ve kültürel atmosferi hakkında da önemli ipuçları verir. Çünkü büyük ölçüde yaşadığı çağın ruhunu, karakteristiğini taşıyan insan, günlük hayatta kendine göre beklentiler, hedefler, arzular içerisindedir ve bir biçimde bu beklentilerine ulaşmayı ister. Bu açıdan düşünüldüğünde insanın yaşamı bir mücadeledir ve hayat bu mücadele içerisinde akıp gider. Herhangi bir soyutlamaya gitmeden sıradan insan bağlamında bir değerlendirme yapıldığında bireyin hedefine ulaşmak, kendi önünü açmak için; başkalarıyla mücadele ettiği, onları saf dışı bırakmak için çabaladığı, belirli toplumsal aidiyetlere yöneldiği görülür. İnsanda beliren bu eğilimler, bir insanın ya da gurubun başarısının bir diğerin başarısızlığına denk düşmesini imler ki bireysel olmaktan çok toplumsal bir boyut taşıyan (Sağlık 2004, 191) bu çatışma, roman tarihi boyunca anlatının odağındaki yerini bir biçimde konur.

İnsanın varlığı veya içsel ya da toplumsal çatışmaları üzerinden sosyal, kültürel, siyasi, ekonomik ve tarihi durumları yansıtmaya çalışmak elbette romandan çok öncelere hatta sanatın doğuşuna kadar götürülebilecek kapsamlı bir konudur. Bir bakıma medeniyet tarihi boyunca insanlığın yaşadığı gelişim ve dönüşüm kendini en yalın biçimde sanat eserlerinde gösterir. Bu sebeple sanatsal üretim içerisinde insan figürünün konumunu tespit etmek, insanın yeryüzündeki serüveninin de bir panoramasını sunmaktır. Örneğin antik Yunan'da bir kahramanın -özellikle yüksek sınıflara seslenen tragedyalardaki kahramanların- "ethikos" yani ideal insan özelliği gösterdiği ya da göstermesi gerektiği anlayışı, genel bir tabudur. Sıradan ve alt sınıflardan kesimleri temsil eden komedilerde ise daha ziyade basit, kaba ve sıradan kişilere yer verilir. Fakat bilhassa trajedilerde, mitlerde, esatirlerde anlatılan kişilerin tanrı, yarı tanrı veya kral olması, doğüstü güçler taşıması, o dönemde insanın edebiyata kahraman niteliğiyle yansıtılmasının sonucudur. Kısacası antik dönemde insanların sadece bir bölümü, sanatta temsil edilebilme olanağına sahiptir. Geniş halk toplulukları ise komedilerde ve farslarda sıradan bireyler olarak hayat bulur ve daha çok bir mizah aracı işlevi görür.

Ortaçağla birlikte gelişen kilise merkezli skolâstik düşünce yaşamın her alanını etkilediği gibi insanın yaşam içerisindeki varlığını da belirli dar kalıplara sıkıştırır. Bu durum sanata da yansır ve zaten belirli kurallara sıkı sıkıya bağlı sanatsal üretimlerde ancak belirli vasıfları taşıyan insan tiplerine yer verilebilir. Bu katı anlayıştan sapma gösteren her tip veya karakter ise dışlanır. Dinin baskıya dayanan denetim anlayışı kişileri bireysellikten uzaklaştırır, ideal Hıristiyan tipini ön plana çıkarır. Nitekim Ortaçağ'ın kabul gören ideal insan tipi, "ömrünü günahla sevap arasında tüketen olan, yaşamının sonunda da buna göre ya cennet ya da cehenneme gidecek olan sıradan Hıristiyan" (Parla 2005, 78) kişidir ki sanatsal üretim odağında da ya bu birey vardır ya da tüm anlatı, bu ideal insan tipinin topluma model olmasını sağlamak üzerine kurgulanır.

Skolâstik düşünceye olan inancın sarsılması beraberinde Ortaçağ'ın ideal insan tipinin de itibarını yitirmesine zemin hazırlar. Ortaya çıkan yeni toplumsal yapı beraberinde yeni sanatsal ve edebi formların gelişmesini sağlar. Nitekim sıradan insanın hayatını, romantizmi, doğayı ön plana çıkaran "Şövalye Romanı", "Pastoral Roman" ve "Mağrip Romanı" tarzları gelişir (Meriç 1998, 170) ve kısa sürede tüm Avrupa'yı etkiler. Böylece Ortaçağ'ın egemen anlayışının ötekileştirdiği

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

toplumsal kesimler, edebi ve sanatsal üretimlerde daha fazla görülmeye başlar. Özellikle skolâstik anlayışın tasvip etmediği, çobanların, yoksulların, açların hikâyelerini odağına alan “Pikaro Romanı” skolâstik düşünceyi sorunsallaştırdığı gibi Rönesans’a, Reform’a, Aydınlanma Dönemine gidecek yolun ilk taşlarını döşer. Özellikle 15. yüzyılda İtalya’da ortaya çıkan Rönesans düşüncesi ile antikçağ kültürüne ve sanatına yönelim artar. Bu sürecin sonunda skolâstik düşüncenin aksine insanı her şeyin merkezine alan ve ona büyük bir değer atfeden hümanist akımlar doğar. Reform hareketleri ise skolâstik düşünceden kopuşun daha radikal ve hızlı bir biçimde gerçekleşmesini sağlar. Böylece eleştirel ve sorgulayıcı bir bakış açısının neticesinde beşeri bilimlerdeki gelişmeler hızlanır, teolojik kaynaklı gerçeklik anlayışının yerini aklın ve bilimin yönlendiriciliği alır. Özcesi Aydınlanma Çağında, “kutsal kitapların sunduğu gerçeklik anlayışı tersyüz edilmiştir (...) değerler dizgesini tümüyle değiştiren ve bugüne dek egemenliğini sürdüren akılcı maddeciliğin temel taşları oluşmaktadır yavaş yavaş. İnsan bu yeni bilimsel bulguların yarattığı büyümenin etkisiyle dizginleri ele geçirdiğini, doğanın egemeni olduğunu düşünmektedir.” (Ecevit 2004, 21 vd.)

Aydınlanma Çağı hem sanatı ve edebiyatı hem de sanatsal üretilere yansıyan insan tipini önemli ölçüde etkiler. Nitekim bu dönem içerisinde gelişen sanat/edebiyat anlayışı da giderek artan bir yoğunlukla astronomi ve fizikteki yeni bulguların ve doğabilim ilkeleri ile bütünleşmiş felsefenin izlerini taşır. Sanata/edebiyata yansıyan insanlar ise tüm yönleri ile bilimsel bir netlik ve kesinlik çerçevesinde hareket eden bireylerdir. Çünkü pozitivizme dayanan bu anlayışa göre tüm sorunlar, sıkıntılar aklın ve bilimin yardımıyla rahatlıkla algılanabileceği gibi yine bu eksende hareket edilerek çözülebilir. Böyle bir algılayışın ideal insan tipi de nesnel ve bilimsel verilerin rehberliğinde yaşayan, yaşamını ona göre belirleyen kişidir. Bu dönemin edebiyatındaki insan ise “boyutları belirgin bir uzay-zamanda, hiçbir kuşkuyla yer bırakmayacak ölçüde sağlam bir konumdadır. Dünya, insanın ayaklarının altında duran güvenilir bir uzamdır; zaman ise dünden bugüne, oradan da yarına kafa karıştırmaksızın akmaktadır.” (Ecevit 2004, 22)

İnsanın doğasını pozitivist bir bakış açısıyla yeniden anlamlandırma çabası içerisinde giren aydınlanma çağı filozofları, insanı belirli kalıpların içerisinde oturarak onu hem fiziksel hem de psikolojik olarak yeniden tanımlamaya çalışırlar. Bu anlayışı göre; içgüdülerine kalsa, yalnızca zevke yönelen ve acıdan kaçan çıkarıcı bir mahlûk olan insan, ancak davranışlarını akıl ve vicdan sayesinde kontrol edebilir. Bu içsel çatışma, insanı da hemen tatmin edilmeyi isteyen temel arzularla akıl ve vicdanın erteleyici ve denetleyici sesi arasına sıkıştırır. (Parla 2005, 78) İnsanın içsel gerilimini yenmesi ise elbette arzularını dizginlemesi ve sonunda aklını ve sağduyusunu kullanabilmesiyle sağlanır. Nitekim dönemin edebi eserlerinde kendini duygularına ve ihtiraslarına kaptıran bireyler felakete sürüklenirken, akılla hareket eden, ölçülü ve soğukkanlı davranan bireyler ise mutlu ve başarılı olur.

19. yüzyıldan itibaren başta Avrupa olmak üzere tüm dünya yeni bir dönemin eşiğindedir. Kentleşme, sanayileşme, uluslaşma gibi süreçler beraberinde modern olarak nitelenen bir atmosferin kapılarını aralar. Özellikle Sanayi Devrimi ile birlikte ortaya çıkan yeni sınıflar; yeni ilişkilerin, yeni çatışmaların habercisi olur. Yine bu süreç, kendine, çevreye, topluma yabancılaşan bireyin de doğuşunu imler. Bu; kentli, modern, yabancılaşmış, psikolojik, varoluşsal ve felsefi boyutlarıyla öne çıkmaya başlayan yeni insan, tüm sanat dalları gibi romanın da ana ögesi haline gelir. Bu noktada edebiyatçılar, yine aynı dönemde belirginleşen romantizm, eleştirel gerçekçilik, toplumcu gerçekçilik, natüralizm vb. akımlardan yararlanarak dönemin yeni insanını eserlerinde anlatmaya çalışırlar. Örneğin romantik yazarların kaleminde sanayi toplumunun yarattığı çelişkilerden kurtulmak için doğaya, tarihe, aşka, hatta ölüme yönelen tutunamayan birey; gerçekçi romanda kimi zaman başkaldıran, sınıfsal bilinci oturmuş bir protestocuya, kimi zaman da sosyal, siyasi, kültürel ve ekonomik durumların daha çok sosyoloji odaklı analizini yapmaya yarayan figüre dönüşür. Yine natüralist romanda yaşamı, deneyin ve bilimin penceresinden gören, tüm olup

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

biteni bu bakış açısıyla değerlendiren insan tipi, dönemin ruhunun farklı bir perspektiften sunulmasını sağlar.

20. yüzyılın başları, başta Avrupa olmak üzere hemen hemen tüm dünyayı altüst eden savaşların, yıkımların ve felaketlerin yaşandığı karanlık bir dönem olur. Öte taraftan psikanalizimin gelişimi ile bilinçaltının öne çıkması, insanın sosyolojik vasıflarından çok içsel ve psikolojik yönüyle ilgilenilmesi, dönemin karanlık, trajik ve bunalımlı havasıyla birleşince yeni bir atmosfer oluşur. Dadaizm, Kübizm, Fütürizm, Sürrealizm vb. modern sanat akımları, aralarında belirli farklar taşımakla birlikte; özde, bu bunalımlı atmosferin içindeki umutsuz, varoluşsal sorunlar yaşayan, içine kapanık, nihilizme meyilli, pozitivizme olan inancı sarsılmış bireyin durumunu yansıtmaya çalışır.

Sonuçta insanın bir anlatı unsuru olarak sanattaki/romandaki varlığı, postmodern romana kadar sürekli bir değişim gösterir. Roman öncesi dönemde doğaüstü güçlere sahip, seçkin zümrelere mensup kahramanların yerini romanla beraber sıradan bireyler alır. Kimi zaman çatışmaların kimi zaman bireysel durumların ve duyguların temsilci olan insanın konumu roman türlerine, akımlara göre değişir. Romanda, önceleri sosyolojik nitelikleri öne çıkarılan insan, daha sonra psikolojik ve içsel boyutlarıyla yansıtılır. Yine başlarda pozitivizme sarsılmaz bir inançla bağlı, güçlü ve muktedir birey, modernizmle beraber edilgen, güçsüz, varoluşsal problemler yaşayan bir antikahramana dönüşür.

1. Postmodern Romanda İnsan

Postmodernizm, modern sonrası dönemde gelişen ve sadece sanatı değil yaşamın her alanını etkileyen bir akımdır. İlk kez 1870'lerde İngiliz ressam ve sanat eleştirmeni Watkins Chapman tarafından kullanılır. Chapman tarafından izlenimci sanat akımından daha modern ve avangart resimleri nitelendirmek için kullanılan postmodern kavramı (Kızıler 2003, 109), süreç içerisinde resim başta olmak üzere öteki sanat dallarını etkileyen bir fenomen haline gelir. Önceleri daha çok olumsuz bir kavram olarak algılanan postmodernizm, modernizmin devamı olarak değerlendirildiği gibi süreç içerisinde modernizmi aşan, hatta ona karşı olduğu iddia edilen, kendine özgü özelliklere sahip bir akım biçiminde değerlendirilir.

Esas itibarıyla postmodernizm tartışmalarının kökeni 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren modern düşüncenin temelini oluşturan pozitivizme olan inancın sarsılmasına dayanır. Einstein'ın "görecelik" kuramı, Boutroux'un "*Doğa Yasalarının Olumsuzluğu*" adlı eserinde doğa yasalarının bir yanılsama olduğunu ileri sürmesi, Bergson'un sezgicilik üzerine yaptığı çalışmalarla bilimsel düşünceye ilişkin şüphelerini dile getirmesi ve Kant'ın formalist entelektüalizmine karşı çıkması, artık kıta Avrupa'sında pozitivizme, akla, bilime dayanan düşünce biçiminin sarsılmaya başladığını gösterir. (Ertem 2000, 72) Bu bağlamda postmodernizmin, belirli aralıklarla bilim, sanat, felsefe ve siyaset alanında kullanılmasına rağmen moderniteye karşı bir anlam kazanması 20. yüzyılın ikinci yarısına tekabül eder. Zira gerçek anlamda postmodernist bir akımdan bahsetmek için 20. yüzyılın ortaları milat olarak kabul edilir. (Sim 2006, 10) Birçok kuramcıya göre ise II. Dünya Savaşı bir paradigma kırılması yaratır. Bu dönemde Batı dünyasının I. Dünya Savaşı'nda sarsıntıya uğrayan değer yargıları yıkılır (Kızıler 2003, 107) ve postmodernizm, toplumsal yapıdaki bu altüst oluşun yarattığı siyasi, düşünsel, kültürel ve ekonomik ortamda gelişir. Bu değişimin altyapısını oluşturan siyasi, sosyal ve ekonomik şartlar ise yüzyılın başından itibaren olgunlaşmaya başlamıştır. Örneğin, 1917 yılında Alman Rudolf Pannwitz, modern Avrupa kültüründe nihilizm ve çöküşün; milliyetçi, militarist ve seçkin değerleri ön plana çıkaran postmodern insanlar yarattığını öne sürerek postmodern kavramının Avrupa uygarlığından kesin bir kopuş olduğunu dile getirir. (Emre 2004, 48)

Ortaçağ'ın din merkezli insanlık düşüncesinin yanı sıra aydınlanma döneminin akıl merkezli düşünme biçimleri postmodernizm tarafından sorunsallaştırılır. (Doltaş 1999, 21)

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

Postmodern anlayış bu çelişkinin derinleşmesine, varlığı bir bütün olarak algılamak ve değiştirmek anlayışının sarsılmasına ve politikadan sanata kadar birçok alanın yeniden sorgulanmasına, tanımlanmasına ve düzenlenmesine yol açar. Merkezi anlayışın yok olmasına sebep olan bu durumun etkisiyle yaşamı parçalara ayırarak anlamlandırma çabası öne çıkar. Zira “ister şevkle ister alaycılıkla, “merkezi ilke” nosyonunun kendisi tam da postmodern” (Lucy 2003, 15) durumun sorunsallaştırdığı bir kavramdır ve merkezi parçalanmış, polifonik, renkli bir ortamı işaret eder.

Merkezi ilkenin parçalanması, Lyotard’ın ifadesiyle “büyük anlatıların” (Lyotard 1997, 68) yani Marksizm, liberalizm, kapitalizm gibi modernist ideolojilerin artık iflas ettiği fikrini yaygınlaştırır. “Büyük anlatıların” toplumun ve bireyin ihtiyaçlarına cevap veremediği iddia edilen bir dönemin ruhunu yansıtan postmodernizm, sanattan siyasete, mimariden sinemaya, müzikten felsefeye, bilimden günlük yaşama kadar birçok alanı etkisi altına alır. Modernizmin seçkinci yüksek sanatına karşı pop sanatı ve müziği, sinemada Yeni Dalga’yı, edebiyatta Yeni Roman’ı yücelten kültür karşıtı bu akım, büyük anlatılara olan inancın daha da zayıflamasına neden olur.

Postmodernizm, 1970’li yıllardan itibaren mimari, dans, resim, müzik, edebiyat ve sinema alanında hızla yayılmaya başlar ve 1980’lerde modernizmle postmodernizm arasındaki kopuş belirginleşir. Aynı dönemde Amerikan merkezli postmodernizm tartışmaları da kıta Avrupa’ına kayar. Her kavramın önüne getirilen post ifadesi, artık modernist söylemin terk edilerek yeni yaklaşımların önünün açıldığını işaret eder. Bu süreç dünyanın politik yapısını da derinden etkiler: Reagan dönemi ile Amerika’da, Teacher dönemi ile İngiltere’de postmodern bir sağ anlayış gelişirken, Latin Amerika’da postmodern sol hareketler güçlenir. Üçüncü Dünya Ülkelerinde ise anti-modern, yerel, tarihsel ve kültürel bilinci önceleyen politik yaklaşımlar ön plana çıkar. Aydınlanma karşıtı görüşler, bilim karşıtlığı ve fundamentalizm yükselişe geçer. Bilhassa 11 Eylül olayları postmodern bir savaş olarak algılanır, dünyanın en güçlü ve güvenli ülkesi olarak kabul edilen Amerika bir anda dünyanın en güvensiz yeri haline dönüşür. Ayrıca Sovyet bloğunun çökmesi, kapitalizmin ise insanlığa istenilen mutluluğu getirmemesi; artan terör, savaş, açlık vb... sıkıntılar, tüm dünyada güvenilecek ve sığınılacak herhangi bir düzenin kalmadığı fikrini yaygınlaştırır. Irak savaşı ile birlikte yeni füzelerin, bombaların, silahların kullanılması “elektronik, teknolojik ve postmodern” bir savaş anlayışını geliştirirken, bu savaşların televizyonlarda ve internet ortamında canlı olarak yayınlanması insanların, içinde yaşadıkları dünyayı sanal bir âlem olarak algılamasına yol açar.

Sanatın, kültürün, ideolojinin, felsefenin, müziğin vb. birçok alanın ezberini bozan, tüm değerler sistemini ters yüz eden postmodernizm, doğal olarak edebiyatı da etkiler. Aslında birçok eleştirmene göre postmodern anlatılar, içerdikleri farklılıklara rağmen estetik çizgi göz önüne alındığında modernizmle benzerlikler taşır ve bir bakıma onun içerisinde gelişir. Postmodernizm kesin sınırlarla modernizmden ayrılmamasına rağmen merkezsiz, kuşkucu ve çoğulculuğu oyun haline getirmiş postmodernist anlatının, her türlü özdeşlik ve sabitlik biçimine kuşkuyla bakan (Kızıler 2003, 107) bir karakter taşıması, onu modernizmden uzaklaştırır. Özcesi postmodern romanın temelleri, anlatısal özelliklerden çok, geleneklerin, düşüncelerin, yaşamın, duyguların ve kavramların sorunsallaştırılması üzerine atılır. Böylece çoğulculuk, üstkurmaca, oyun, metinlerarasılık, türlerin karnavallaşması, ironi, susku, parodi, kolaj, palimpsest, anakronizm gibi tekniklere yaslanan postmodern bir roman doğar. Bu postmodern roman da bir taraftan klasik ve modern romanın yapısal özelliklerini altüst ettiği gibi öbür taraftan çokkimlikli, çokkatmanlı, oyunsuluğa meyilli, eklektik, sanalla gerçeğin, yüksek kültürle popüler kültürün, tarihle güncelin, derin olanla yüzeysel bir arada bulunduğu parçalı ve çoğulcu bir atmosferin panoramasını sunmaya çalışır.

Postmodern anlatının odağına aldığı insan tipi ise postmodernizmin siyasete, sosyal hayata, kültüre, insan ilişkilerine yansımalarından bağımsız değildir. Nitekim postmodern romanda; genel

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

olarak çokkültürlü, çokkatmanlı, çokkimlikli, oyunsuluğa yatkın, metinlerarası ilişkiye açık, parçalı, eklektik bir insan tipolojisi çizilir. Klasik romanın güçlü kahramanının, modern romanın içdünyasında varoluşsal problemler yaşasa da bir ayağı pozitivizmde olan bohem bireyin yerini alan bu yeni insan tipi, elbette belirli tarihsel, sosyal, ekonomik ve kültürel gelişmelerin ve dönüşümlerin ürünüdür. Yani güçlü kahramanlardan, modern bireye oradan da postmodern anlatıdaki kurmaca, eklektik bireye geçiş, postmodern öncesi döneme uzanan bir süreci kapsar. Örneğin Nietzsche daha 19. yüzyılın ikinci yarısında öznenin salt bir kurmaca olduğunu savunur. (Kızıler 2003, 124) Yapısalcılar ise insan unsurunu iyice göz ardı ederek “yitik kişi” konumuna indirger.

Yapısalcıların “yitik kişi” konumuna indirgedikleri insan tipi, kendine ve topluma yabancılaşmış, yaşamı bütünlüklü algılama ve değiştirme kudretini yitirmiş, kendini güçsüz ve değersiz hisseden, edilgen kişidir ki dönemin edebiyatına ve özellikle romanına yansır. Öte taraftan bu “yitik insan” tipine paralel bir biçimde roman da biçimsel ve yapısal anlamda dönüşüme uğrar; klasik kurgu, zaman, mekân, hâkim anlatıcı gibi unsurları da önemini yitirir. Bu durum, modernist yazarların, parçalanmış modern yaşamı sürdürebilmenin tek mümkün yolunun o yaşama aynı parçalanmışlıkla yanıt vermek olduğunu düşüncülerinden kaynaklanır. Elbette bu sürecin sonunda roman sanatı büyük bir dönüşüm geçirdiği gibi onun odağında yer alan insan unsuru da önemini ve gücünü yitirir, giderek silikleşir, hatta çoğu romanda ismi, kimliği ve varlığı bile belli olmayan bir nesneye dönüşür. Örneğin Alain Robbe-Grillet’in öncülüğünü yaptığı “Yeni Roman” akımı insanı bu boyutuyla ele alır. Alain Robbe-Grillet’in eserlerinde güçlü karakterler yaratma arzusu yerini daha basit tiplere, anti-kahramanlara, edilgen bireylere bırakır. Başka bir ifadeyle “Balzac kişileri ne kadar yaşatmaya çalışıyorsa, Robbe-Grillet de onları o kadar öldürmeye yok etmeye çalışır. Çünkü Robbe-Grillet, insanın artık “her şeyin nedeni, kâinatın anahtarı, onun ezeli efendisi, ilahi hakkın sahibi olmadığını iddia eder. Yani insan, önemini yitirmiştir. Belki de bu yüzden olacak, kişilerine çoğu zaman isim bile vermez ya da onları, La Jalousie’deki gibi bir tipi A harfiyle isimlendirir.” (Baldıran 2002, 106)

İnsanın romandaki varlığının silinmesi, fiziksel boyutuyla olduğu kadar psikolojik boyutuyla da kendini gösterir. Bu nedenle romana yansıyan insanların genellikle psikolojik sorunlarla boğuştuğu, kimlik sorunu yaşadıkları da söylenebilir. Öte taraftan küreselleşen dünyada artan göç hareketleri, ideolojilerin insanlara doyurucu yanıtlar verememesi, insanların kendilerini alternatif kimliklerle tanımlamalarına yol açar. Erkek egemen anlayışa karşı güçlenen feminist hareketler, mikro milliyetçilikler, eşcinseller, kendilerini oryantalist bakış açısıyla tanımlamaktan kaçınan “Üçüncü Dünya” ülkelerinde gelişen kökten dincilik vb. yeni siyasi yapılar da doğal olarak romanda kendine yer bulur. Örneğin Foucault’nun anlatılarında kendilerini politik iktidarın dışında tanımlayan marjinal guruplara, akıl hastalarına, mahkumlara ve homoseksüellere çokça rastlanır. (Sim 2006, 6) Yine özellikle 20. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren güçlenen sol muhalefetin zayıflaması, toplumsal, psikolojik, siyasi, sanatsal ve kültürel kulvarlarda büyük bir umutsuzluk ve yıkım meydana getirir. Dağılan bu radikal toplumsal hareketlerle birlikte entelektüellerin umutlarını kaybetmeleri ve yabancılaşmaları, gelişen teknoloji toplumunda değerlerini yitirme endişesi ile birleşince ortaya postmodernist bir anlayış çıkar. (Utku 1998, 43) Tüm bu gelişmeler insanlığın artık toplum merkezli büyük ve uzun hedeflerden uzaklaştığını, parçalanmış gruplar halinde kısa vadeli mücadelelere yöneldiğinin bir işaretidir (Grant 2006, 20) ki dönemin romancıları anlatılarının odağına koydukları insan figürünü, büyük oranda bu atmosfer bağlamında kotarır.

20. yüzyılın sonu ile 21. yüzyılın başları, hızlı bir biçimde gelişen ve yaşamın ana belirleyicisi konumuna gelen sanal dünyanın, bilişim teknolojisi, medya, eğlence, tüketim kültürü gibi unsurların, hem anlatı dünyasını hem de anlatının merkezindeki insanı farklı motivasyonlarla belirledikleri bir dönemdir. Bu bağlamda daha da hızlanan toplumsal değişimler ve etkileşimler,

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

sıradanlaşma, düşünsel ve duygusal sığılık, kimlik bunalımları, bireysel parçalanmışlık, yabancılaşma, ‘an’ı yaşama arzusu vb. parametreler toplumu ve insanı belirleyen başlıca faktörlerdir. Artık klasik veya modern anlatılarda işlenen insanın izlerine roman dünyasında rastlamak pek mümkün değildir. Bu tip insanların yerini eklektik bir kişiliğe sahip, çokkatmanlı, oyunsu, metinlerarası ilişkilerin ürünü olan insan figürleri alır.

Postmodern roman; bilinci popüler kültüre ve medyaya göre şekillenmiş, tüketimi önceleyen, apolitik ve yaşamı bir bütün olarak algılayıp dönüştürme arzusunu yitirmiş bireyleri anlattığı kadar sanatsal anlamda yaratıcılığın ürünü olan renkli, fantastik ve metinlerarası ilişkiden doğmuş çokkatmanlı, çokkültürlü bireylere hayat hakkı verir. Her türlü sosyolojik, psikolojik ve kültürel kodla bağı çözülmüş, farklı yüzyıllardan, kültürlerden ve eğilimlerden beslenen postmodern roman kişisi, tüm roman unsurlarını bir malzeme olarak algılayan yazarın kendi hayal dünyasında özgürce kurduğu kişilik kombinasyonlarından sadece birisidir. Bu yönüyle herhangi bir sosyal, kültürel, siyasi ve psikolojik bir durumu tek başına açıklamaya yetmez; ama öte taraftan çokkimlikli, çokkatmanlı, oyunsu, eklektik ve şaşırtıcı kişiliğiyle okuru, anlatı labirentlerinde eğlenceli ve renkli bir oyuna çağırır.

Postmodern bir atmosferin içinde şekillenmekle birlikte odağına farklı toplumsal gurupları ve bireyleri alan sanatsal yaklaşımlar da vardır. Bu tür yaklaşımlar esas olarak modern dünyanın ötekileştirdiği, yabancılaşmış, umutsuz, nihilist ve anarşist fikirlere meyilli, kentli-marjinal gurupların yaşamına projeksiyon yapar ve bu tür insanların hayatlarını anlatmaya çalışır. Özellikle “Disütopik Roman” ya da “Yeraltı Edebiyatı” biçiminde nitelenen metinlerde bu tip bireylere rastlamak mümkündür. Nitekim her türlü iktidar anlayışına tepkisel yaklaşan “Yeraltı Edebiyatının” yükselişini 20. yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıkan siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik dönüşümlere, farklılaşmalara ve ötekinin kendisini duyumsatmasına yaslanan yeni dünya düzenine bağlamak mümkündür. Varlığını daha çok kimlik politikaları ile gösteren bu yeni yaklaşım, ister istemez kendisine özgü bir dünya yaratır ve marjinallikleri oranında da “Yeraltı Edebiyatını” besler. (Kahraman 2005, 12) Bu bağlamda unutulmaması gereken bir diğer konu da günlük yaşam üzerindeki ağırlığını yoğun bir biçimde hissettiren teknolojik gelişmelerdir. Zira günümüzün görsel olanakları sadece görüntü üretmekle sınırlı değildir. Bu görsel dünya yeni düşünme biçimleri, bilinç teknikleri ve örgütlenmeler de yaratmaktadır. Özellikle internet, fotokopi makineleri ve diğer iletişim araçları marjinal gurupların kendini ifade edebilecekleri edebi platformların oluşmasına zemin hazırlar. Nitekim bu sürecin ürünü fanzinler ve internet ortamındaki dergiler, “Yeraltı Edebiyatının” yaygınlaştırdığı gibi popüler edebiyatın çoğu zaman görmezden geldiği dezavantajlı gurupların, anarşistlerin, ötekilerin, nihilistlerin, eşcinsellerin, azınlıkların vb. kesimlerin edebi metinlerde kendilerine daha fazla yer bulmasına olanak sağlar.

Sonuç

Sanatın ve edebiyatın tarihi, bir biçimde insanın yeryüzündeki serüveninin de tarihidir. Çağlar boyunca insanı kavramaya, anlamaya ve anlatmaya çalışan sanat türleri arasında elbette romanın çok önemli bir yeri vardır. Çünkü insanın bir birey olarak belirlediği burjuva döneminin anlatısı olarak tarih sahnesine çıkan roman, bireyin arzularını, hedeflerini, çelişkilerini, çatışmalarını, duygularını anlatmaya girişir. Öte taraftan odağına aldığı insan tipi üzerinden insanlık durumlarını, toplumsal ilişkileri, siyasi, sosyal, kültürel dönüşümleri sanatsal bir atmosfer içerisinde dile getirmeye çalışır. Modern-kentli bireyin sanatı olan romanın insanı anlatma çabası ise sürekli farklılaşır. Zira toplumun, kültürün, teknolojinin, bilimin değişimine paralel olarak hem roman hem de insan değişir. Her yeni roman anlayışı ise farklı insan tiplerini tercih eder ve kimi zaman güçlü ve topluma yön verecek bireyleri; kimi zaman da modern hayatın varoluşsal dertleriyle didişen, yabancılaşmış, silik, edilgen ve bunalımlı karakterleri anlatır. Bu anlamda klasik romanın sosyoloji odaklı güçlü bireyi, belirli fikirleri, duyguları ve aidiyetleri temsil

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

kabiliyeti yüksek; kimi zaman karşı çıksa da bilimin ve aklın egemenliğine dayanan bir atmosferin ürünüdür. Modern romanın psikoloji odaklı güçsüz bireyi, toplumsal bağları çözülmüş, edilgen, akla ve bilime olan inancı sarsılmış, varoluşsal problemler yaşayan sıradan bir antikahramandır.

Postmodern roman ise siyasi, sosyal, kültürel ve toplumsal anlamda büyük dönüşümler yaşayan bir çağın anlatısıdır. Küreselleşmenin yarattığı çokkültürlü ortam, yaşamı bir bütün olarak dönüştürme iddiası taşıyan ideolojilere sarsılan inanç, sosyal ve siyasi yaşamda daha fazla belirginleşen etnik, mezhepsel ve bölgesel kimlikler, tüketimi özendiren reklam ve medya dünyası, her türlü bilgiyi, duyguyu ve düşünceyi anında dolaşıma sokabilen bilişim ve iletişim teknolojisi bu dönemin başat özellikleridir. İşte bu atmosfer içerisinde şekillenen postmodern roman da çokkatmanlı, çokkültürlü, metinlerarası ilişkilere yaslanan, üstkurmaca bir düzlemde hayat bulduğu için oyunsuluk eğilimi taşıyan bireyi anlatır. Her türlü sosyolojik, psikolojik ve kültürel kodla bağı çözülmüş, farklı yüzyıllardan, kültürlerden ve eğilimlerden beslenen postmodern roman kişisi, tüm roman unsurlarını bir malzeme olarak algılayan yazarın kendi hayal dünyasında özgürce kurduğu oyunsu kombinasyonlarından sadece birisi olmakla birlikte; içinde yaşadığı çağa, kültüre, sosyal yaşama dair ipuçları içerir. Bu bağlamda postmodern romandaki çokkatmanlı, çokkültürlü, eklettik, oyunsu, metinlerarası bireyin özelliklerini keşfetmek ve açığa çıkarmak sadece edebiyatı/romanı çözümlenmek anlamına gelmez; aynı zamanda dünyanın kültürel, edebi, sosyal, siyasi ve ekonomik atmosferinin de anlaşılmasını sağlar.

KAYNAKÇA

- BALDIRAN, Galip (2002). Alain Robbe-Grillet ve Yeni Roman, Konya: Çizgi Yayınları.
- DOLTAŞ, Dilek (1999). Postmodernizm Tartışmalar ve Uygulamalar, İstanbul: Telos Yayınları.
- ECEVİT, Yıldız (2004). Türk Edebiyatında Postmodernist Açılımlar, İstanbul: İletişim Yayınları.
- EMRE, İsmet (2004). Postmodernizm ve Edebiyat, Ankara: Anı Yayınları.
- ERTEM, Cengiz (2000). “Türk Romanında Modern Arayışlar ve Postmodernizm”, Varlık Dergisi, S.2000/7, s.70-75.
- HAMILTON, Grant (2006). “Postmodernizm ve Politika”, Postmodern Düşüncenin Sözlüğü (Çev. Mukadder Erkan, Ali Utku), Ankara: Babil Yayıncılık.
- KAHRAMAN, H.Bülent (2005). “Kötülük, Yeraltı Edebiyatı ve Yerüstü ”, Varlık Dergisi, Şubat, s. 10-13.
- KIZILER, Funda (2003). Patrick Süskind’in Parfüm Adlı Romanında Modernist ve Postmodernist Açılımlar, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- LUCY, Niall (2003). Postmodern Edebiyat Kuramı, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- LYOTARD, J.F (1997). Postmodern Durum, Ankara: Vadi Yayınları.
- MERİÇ, Cemil (1998). Kırk Ambar, İstanbul: İletişim Yayınları.
- PARLA, Jale (2005). “ Edebiyatta Karakterler ve Tipler ”, Kitap-lık Dergisi, Mayıs, S.83, s.75-81.
- POSPELOV, N. Gennadiy (1995). Edebiyat Bilimi, İstanbul: Evrensel Kültür Yayınları.
- SAĞLIK, Şaban (2004). “Popüler Romanlar ve Edebiyat Sosyolojisi”, Edebiyat Sosyolojisi İncelemeleri (Haz. Köksal Alver), Ankara: Hece Yayınları.
- SIM, Stuart (2006). Postmodern Düşüncenin Sözlüğü (Çev. Mukadder Erkan, Ali Utku), Ankara: Babil Yayıncılık.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

UTKU, Ali (1998). "Postmodernizm: Bir Gölge-fenomen, Bir Hayalet", Virgöl Dergisi, Aralık, S.14, s.41-46.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

